

STENDAL

CRVENO

I CRNO

Preveo sa francuskog
Miloš Jovanović

■ Laguna ■

Naslov originala

Stendhal

LE ROUGE ET LE NOIR

Chronique du XIX-e siècle

Copyright © ovog izdanja 2025, LAGUNA



KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

Knjiga br. 64

Izdavačka kuća LAGUNA DOO BEOGRAD iz Beograda, ulica Kralja Petra 45/VI, poziva nosioca, odnosno nosioce autorskih prava (autori ili druga lica koja su u skladu sa zakonom stekla autorska prava) na prevod Stendalove knjige *Crveno i crno* da se jave našoj izdavačkoj kući u cilju dogovora u vezi sa regulisanjem svih autorskih prava i obaveza putem imejla redakcija@laguna.rs



SADRŽAJ

<i>Kako se postaje Napoleon: Žilijen Sorel na pragu modernog doba</i>	11
(Aleksandar Stević)	

CRVENO I CRNO

KNJIGA PRVA

Glava prva VAROŠICA	25
Glava II PREDSEDNIK OPŠTINE	29
Glava III SIROTINJSKO DOBRO	32
Glava IV OTAC I SIN	37
Glava V PREGOVARANJE	41
Glava VI DOSADA	48
Glava VII SRODSTVA PO IZBORU	56
Glava VIII SITNI DOGAĐAJI	66
Glava IX JEDNO VEČE NA POLJSKOM DOBRU	74
Glava X VELIKO SRCE I MALO BOGATSTVO	82
Glava XI VEČERNJA SEDELJKA	85

Glava XII PUTOVANJE	90
Glava XIII PROVIDNE ČARAPE	96
Glava XIV ENGESKE MAKAZE	101
Glava XV KUKURIKANJE PETLA	104
Glava XVI SUTRADAN	108
Glava XVII PRVI POMOĆNIK PREDSEDNIKA	112
Glava XVIII KRALJ U VERIJERU	117
Glava XIX MISLITI ZNAČI TRPETH	129
Glava XX ANONIMNA PISMA	137
Glava XXI RAZGOVOR S GOSPODAREM	141
GLAVA XXII KAKO SE POSTUPALO 1830. GODINE . .	154
Glava XXIII TUGE JEDNOG ČINOVNKA	166
Glava XXIV GLAVNI GRAD	178
Glava XXV BOGOSLOVIJA	184
GLAVA XXVI SVET ILI ŠTA NEDOSTAJE BOGATAŠU .	191
Glava XXVII PRVO ISKUSTVO U ŽIVOTU	201
Glava XXVIII LITIJA	205
Glava XXIX PRVO UNAPREĐENJE	211
Glava XXX SLAVOLJUBAC	226

KNJIGA DRUGA

Glava I ZADOVOLJSTVA NA POLJSKOM DOBRU . . .	245
Glava II ULAZAK U DRUŠTVO	255
Glava III PRVI KORACI	263
Glava IV DVORAC DE LA MOL	266
Glava V OSEĆAJNOST I OTMENA POBOŽNA DAMA .	278
Glava VI NAČIN IZGOVORA	281
Glava VII KOSTOBOLJA	288

Glava VIII KOJIM SE ODLIKOVANJEM ČOVEK ISTIČE?	296
Glava IX BAL	306
Glava X KRALJICA MARGERITA	314
Glava XI MOĆ MLADE DEVOJKE.	322
Glava XII DA NIJE TO NEKI DANTON?	326
Glava XIII ZAVERA	331
Glava XIV MISLI MLADE DEVOJKE	340
Glava XV DA LI JE TO ZAVERA?	346
Glava XVI JEDAN SAT UJUTRU.	351
Glava XVII STARI MAČ.	357
Glava XVIII SVIREPI TRENUCI	362
Glava XIX ŠALJIVA OPERA.	367
Glava XX JAPANSKA VAZA	376
Glava XXI TAJNA NOTA	382
Glava XXII VEĆANJE	387
Glava XXIII SVEŠTENSTVO, ŠUME, SLOBODA	395
Glava XXIV STRAZBUR.	403
Glava XXV SLUŽENJE VRLINI.	409
Glava XXVI MORALNA LJUBAV	415
Glava XXVII NAJLEPŠA CRKVENA ZVANJA.	419
Glava XXVIII MANON LESKO.	422
Glava XXIX DOSADA	426
Glava XXX LOŽA U ŠALJIVOJ OPERI	429
Glava XXXI ZADATI JOJ STRAH	434
Glava XXXII TIGAR	439
Glava XXXIII PAKAO SLABOSTI	444
Glava XXXIV DUHOVIT ČOVEK	449
Glava XXXV BURA.	455
Glava XXXVI TUŽNE POJEDINOSTI	460

Glava XXXVII KULA	467
Glava XXXVIII MOĆAN ČOVEK	471
Glava XXXIX SPLETKA	477
Glava XL MIR	482
Glava XLI SUĐENJE	486
Glava XLII	492
Glava XLIII	497
Glava XLIV	502
Glava XLV	509
<i>O autoru.</i>	517

**CRVENO
I CRNO**

KNJIGA PRVA

Istina, gorka istina.

Danton

GLAVA PRVA

VAROŠICA

*„Put thousands together
Less bad,
But the cage less gay.“**

Hobbes

Varošica Verijer može se smatrati jednom od najlepših u Franš Konteu.** Njene bele kuće sa šiljatim krovovima od crvenog crepa leže na padini brežuljka na kome skupine golemih kestena obeležavaju i najmanje vijuge. Dub teče na nekoliko stotina koračaja ispod njenih tvrđava koje su nekad podigli Španci, a sada su razrušene.

Verijer je sa severa zaštićen visokom planinom, koja je ogranač Jure. Isprelamani vrhovi Vere pokrivaju se snegom čim

* Stavite ih skupa na hiljade pa neće biti tako rđavo, ali će u kavezu biti manje veselja. (Hobs, engleski filozof iz XVII veka, jedan od glavnih teoretičara sile. Stendal ga neobično ceni, kao i Kondijaka, Helvecija i Trasija.) (Prim. prev.)

** Stara francuska pokrajina koja vodi poreklo od burgonjske grofovije; konačno prisajedinjena Francuskoj 1687. godine. Prestonica: Bezanson. (Prim. prev.)

nastanu prve oktobarske hladnoće. Potok koji se sliva s planine, pre no što se ulije u Dub, protiče kroz Verijer i pokreće veliki broj strugara. To je vrlo jednostavna industrija i ona pruža izvesno blagostanje većini stanovnika, koji su više seljaci nego građani. Ali nisu strugare obogatile ovu varošicu, nego je tvornica takozvanog miluskog* cica stvorila opšte blagostanje, koje je omogućilo da se posle Napoleonovog pada obnove pročelja gotovo svih kuća u Verijeju.

Tek što čovek uđe u varošicu, zagluši ga lupa neke hučne i naizgled strašne mašine. Točak, što ga pokreće bujica, podiže dvadeset teških čekića, koji se potom stropoštavaju s velikom lomljivom od koje se kaldrma tresu. Svaki od tih čekića iskuje dnevno ko zna koliko hiljada eksera. Mlade, sveže i umiljate devojke podmeću pod ove ogromne čekiće komadiće gvožđa koji se brzo pretvaraju u eksere. Taj rad, naizgled tako grub, jedan je od onih kojima se najviše čudi putnik kad prvi put zađe u planine što razdvajaju Francusku od Švajcarske. Ako putnik, pri ulasku u Verijer, zapita nekoga čija je ta lepa fabrika eksera što zaglušuje prolaznike u glavnoj ulici, on će mu odgovoriti otegnutim glasom: *E, ona je predsednikova.*

Ako se putnik ma i za trenutak zaustavi u glavnoj ulici Verijera, koja se penje od obale Duba do vrha brežuljka, može se kladiti na sto prema jedan da će ugledati jednog visokog čoveka, poslovnog i dostojanstvenog izgleda.

Kad se on pojavi, svi brzo skidaju šešire. Kosa mu je proseda, a odelo sivo. Ima nekoliko ordena, čelo mu je veliko, nos orlovski, a u celini lice mu nije bez izvesne pravilnosti: čak nalazite na prvi pogled da je na njemu sa dostojanstvom predsednika opštine spojena ona vrsta dopadljivosti koja se još može susresti kod čoveka od četrdeset osam ili pedeset godina. Ali će pariskom putniku ubrzo biti neprijatan izvestan izraz samozadovoljstva i nadevnosti udružen s nečim ograničenim i tupim. Naposletku, on uviđa

* Miluz je grad u Alzas Loreni. U njemu je osnovana prva fabrika cica 1746. godine. (Prim. prev.)

da se sposobnost ovog čoveka ograničava na to da naplati tačno ono što mu ko duguje i da svoj dug plati što je moguće docnije.

Takav je predsednik Verijera gospodin De Renal. Pošto je dostojanstvenim korakom prošao ulicom, ulazi u opštinsku zgradu te izmakne pogledu putnika. Ali ako ovaj na stotinu koraka dalje nastavi šetnju, spaziće kuću prilično lepog izgleda, a kroz gvozdenu ogradu, uza samu zgradu, veličanstvene vrtove. Iza njih u daljini je vidik koji obrazuju brežuljci Burgonje i koji je kao stvoren da pruži zadovoljstvo očima. Pred tom slikom putnik zaboravlja atmosferu zaraženu sitnim novčanim interesima koja ga je već počela gušiti.

On doznaje da ta kuća pripada gospodinu De Renalu. Za ovu lepu zgradu od tesanog kamena, koju baš sada dovršava, predsednik Verijera može da zahvali prihodima od svoje velike fabrike eksera. Govori se da je njegova porodica španskog porekla, da je stara i da se, navodno, nastanila u ovom kraju još pre osvajanja Luja XIV.

Od 1815. godine stidi se što je industrijalac: godina 1815. načinila ga je predsednikom Verijera. Zidovi na terasama ovog veličanstvenog vrta što se stepenasto spušta do samog Duba takođe su nagrada gospodinu De Renalu što je bio vešt u trgovini gvoždem...

Nemojte očekivati da ćete u Francuskoj naići na one živopisne vrtove koje okružuju fabričke gradove u Nemačkoj, Lajpcig, Frankfurt, Nirnberg, itd. U Franš Konteu, što čovek više zida i što više načička svoje imanje naslagama kamenja, to stiće više prava da ga susedi poštuju. Vrtovima gospodina De Renala, punim zidova, divi se svet već i stoga što je on izvesne komadiće zemljišta koje oni zapremaju platio zlatom. Ta strugara, na primer, čiji ste neobičan položaj na obali Duba primetili na samom ulazu u Verijer i na kojoj ste zapazili ime *Sorel*, ispisano ogromnim slovima na jednoj dasci na vrhu krova, ta strugara je pre šest godina zauzimala prostor na kome se sada podiže zid četvrte terase u vrtu gospodina De Renala.

Uprkos svojoj gordosti, gospodin predsjednik je morao činiti mnoge pokušaje kod starog Sorela, seljaka tvrdoglava i uporna; morao mu je izbrojati mnogo teških zlatnika ne bi li ga privoleo da svoju strugaru prenese na neko drugo mesto. Što se tiče *javnog* potoka koji je pokretao strugaru, gospodin De Renal je, zahvaljujući ugledu koji je uživao u Parizu, dobio odobrenje da mu promeni tok. Ta je milost ukazana gospodinu De Renalu posle izbora 182...

On je Sorelu za to jedno jutro dao četiri jutra zemlje, na pet stotina koračaja niže na obali Duba. Iako je taj položaj bio mnogo podesniji za njegovu trgovinu jelovim daskama, čiča Sorel, kako su ga zvali otkako se obogatio, vešto je iskoristio nestrpljivost i *sopstveničku* strast svoga suseda, pa je uspeo da dobije sumu od 6.000 franaka.

Istina je da su pametne glave u mestu kritikovale tu pogodbu. Jednom, bila je baš nedelja, ima tome četiri godine, gospodin De Renal, vraćajući se iz crkve u svečanoj predsjedničkoj odori, spazi izdaleka starog Sorela, u društvu trojice sinova, kako se osmehuje gledajući ga. Ovaj osmeh ostavio je kobnu uspomenu u duši predsjednikovoj; otada sve mu se činilo da je onu zamenu mogao pogoditi jeftinije.

Da bi se u Verijeru stekao ugled u javnosti, glavno je da čovek, čak i kad hoće da podiže mnoge zidove, ne usvoji kakav plan što ga prenose iz Italije zidari koji s proleća, idući u Pariz, prolaze kroz tesnace Jure. Ovakva bi novotarija nerazboritom graditelju donela za sva vremena glas lakomislenog čoveka, i on bi zanavek bio izgubljen u očima mudrih i umerenih ljudi koji dele ugled u Franš Konteu.

U stvari, ti pametni ljudi provode tu najmrskiji *despotizam*; zbog te ružne reči boravak u malim varošima je nepodnošljiv za onoga ko je živeo u onoj velikoj republici što se zove Pariz. Tiranija javnog mišljenja – i to kakvog mišljenja! – u malim francuskim varošima isto je tako *glupa* kao i u Sjedinjenim Američkim Državama.

GLAVA II

PRESEDNIK OPŠTINE

„Ugled! Gospodine, zar to nije ništa? Glupaci vas poštuju, deca vam se dive, bogataši vam zavide a mudri vas preziru.“

Barnav

Na sreću po ugled gospodina De Renala kao nosioca upravne vlasti, javnom šetalištu, koje se pružalo duž jednog brežuljka, stotinu stopa iznad toka Duba, bio je potreban *potporni zid*. Zahvaljujući svom divnom položaju, šetalište je bilo jedno od najživopisnijih u Francuskoj. Ali svakog proleća kiše bi ga izbrazdale, izlokale i učinile neupotrebljivim. Ta nezgoda, koju su svi osećali, stavila je gospodina De Renala u položaj srećne nužde da svoju upravu ovekoveči jednim zidom visokim dvadeset stopa a dugačkim trideset ili četrdeset hvati.

Ograda ovog zida, zbog kojega je gospodin De Renal morao tri puta putovati u Pariz, jer se pretposlednji ministar unutrašnjih dela izjasnio kao smrtni neprijatelj šetališta u Verijeru, uzdiže se sada četiri stope nad zemljom. I, kao u inat svim sadašnjim i bivšim ministrima, ta se ograda baš sad ukrašava pločama od tesanog kamena.

Koliko sam puta, naslonjen grudima na ove velike kamene blokove lepe sive boje koja se prelivala u plavo, ponirao pogledom u doline Duba, misleći na pariske igranke koje sam napustio dan ranije! Preko, na levoj obali, vijuga se pet-šest dolina, u čijem podnožju oko vrlo lepo raspoznaje male potoke. Pošto su se stro-poštavali iz vodopada u vodopad, oni se naposletku ulivaju u Dub. U ovim planinama sunce je vrlo žestoko; kad pripeče, putnik, zaštićen na toj terasi veličanstvenim platanima, može da nastavi sanjarenje. Svoj brzi rast i lepo zelenilo koje se preliva u plavo, ovi platanu duguju zemlji koja se po naređenju gospodina De Renala

nabacala iza ogromnog potpornog zida, jer je on, uprkos otporu opštinskog odbora, proširio šetalište za više od šest stopa (iako je on rojalist a ja liberal, moram ga zbog toga pohvaliti); stoga se, po njegovom mišljenju, a i po mišljenju gospodina Valenóa, srećnog upravitelja sirotinjskog doma u Verijeru, ova terasa može uporediti sa onom u Sen Žermenu an Le.

Što se mene tiče, ja nalazim da se Šetalištu vernosti – čiji zvaničan naziv možete pročitati na petnaest ili dvadeset mesta na mramornim pločama, koje su gospodinu De Renalu donele jedan orden više – može učiniti samo jedna zamerka: što vlast na varvarski način i do srži saseca i potkresuje te snažne platanе. Svojim niskim, zaokrugljenim i poravnjenim krunama oni liče na najobičniju zelen; međutim, bilo bi bolje kada bi im se dao onaj veličanstveni oblik što ga imaju u Engleskoj. Ali volja gospodina predsednika je despotska, i dvaput godišnje neumoljivo se sasecaju sva drveta koja pripadaju opštini. Mesni liberali misle, ali u tome preteruju, da je ruka opštinskog vrtlara postala još stroža otkako je vikar Maslon uobičajio da prisvaja plodove potkresivanja.

Ovaj mladi sveštenik je pre nekoliko godina poslan iz Bezansona da nadzire opata Šelana i nekoliko sveštenika iz okoline. Jedan stari major hirurg iz italijanske vojske,* koji se povukao u Verijer i koji je za života bio jednovremeno, kako je tvrdio gospodin predsednik, i jakobinac i bonapartista, usudio se jednog dana da mu se potuži zbog periodičnog sakaćenja tog lepog drveta.

„Volim hlad“, odgovori mu gospodin De Renal sa primesom oholosti koja i dolikuje kad se razgovara s jednim hirurinom, pripadnikom Legije časti, „volim hlad, puštam da se *moje* drveće saseca da bi davalo hlada, i ne mogu da pojmem da bi drvo bilo stvoreno za nešto drugo, pogotovo kad *ne donosi prihoda*, kao korisni orah.“

To su one krupne reči koje odlučuju o svemu u Verijeru: *donosi prihod*; one predstavljaju svakodnevno mišljenje više od tri četvrtine stanovnika.

* Francuska vojska koja je ratovala u Italiji. (Prim. prev.)

Donositi prihod je razlog koji odlučuje o svemu u ovoj varošici koja vam se učinila tako lepa. Stranac koji u nju dođe, zanesen lepotom svežih i dubokih dolina što je okružuju, zamišlja u početku da su njeni stanovnici *osetljivi za lepo*; isuviše često govore samo o lepoti svoga kraja: ne može se poricati da se njime ponose, ali to je stoga što on privlači poneke strance čiji novac obogaćuje gostioničare, što opet putem taksi *donosi gradu prihod*.

Bilo je to jednog lepog jesenjeg dana kada se gospodin De Renal šetao Šetalištem vernosti držeći podruku svoju ženu. Slušajući muža koji je ozbiljno nešto govorio, gospođa De Renal je uznemirenim pogledom pratila pokrete triju mališana. Najstariji, kome je moglo biti jedanaest godina, isuviše se često približavao ogradi i kao da je želeo da se na nju popne. Tada bi neki blagi glas izgovorio ime Adolf i dete bi odustalo od svoje slavljubive namere. Gospođa De Renal je izgledala kao žena tridesetih godina, ali je bila još dosta lepa.

„Mogao bi se ipak zbog toga pokajati taj otmeni gospodin iz Pariza“, reče gospodin De Renal uvređeno, i lice mu dođe još bleđe no obično. „Nisam ni ja bez nekoliko prijatelja na dvoru...“

No iako želim da nam na dve stotine strana govorim o provinciji, neću ipak da budem toliko svirep pa da vas mučim dužinom i veštim vođenjem provincijskog razgovora.

Taj otmeni gospodin iz Pariza, tako mrzak predsedniku Verijera, nije bio niko drugi do gospodin Aper, koji je dva dana ranije bio našao puta i načina da uđe ne samo u verijersku tamnicu i sirotinjski dom nego i u bolnicu, kojom su besplatno upravljali predsednik opštine i glavni posednici u mestu.

„Ali“, reče plašljivo gospođa De Renal, „šta može da vam naudi taj gospodin iz Pariza kad vi upravljate sirotinjskim dobrom krajnje savesno i pošteno?“

„On dolazi samo da nas obaspe prekorima, a potom će objaviti članke u liberalnim listovima.“

„Pa vi ih nikada i ne čitate, prijatelju moj.“

„Ali nama govore o tim jakobinskim člancima; sve to nas zbuňuje i *sprečava da činimo dobro*. Što se mene tiče, ja svešteniku neću nikada oprostiti.“

GLAVA III

SIROTINJSKO DOBRO

„Sveštenik pun vrlina i koji ne spletkari privenjenje je za selo.“

Fleri*

Valja imati na umu da je sveštenik u Verijeru, starac od osamdeset godina, koji je svoje čelično zdravlje i karakter dugovao svežem vazduhu ovih planina, imao pravo da u svako doba poseti tamnicu, bolnicu, pa čak i sirotinjski dom. Gospodin Aper, koji je iz Pariza bio preporučen svešteniku, bio je toliko mudar da je stigao u ovu zanimljivu varošicu tačno u šest časova izjutra. Odmah je otišao u sveštenečki stan.

Pročitavši pismo koje mu je napisao gospodin markiz De la Mol, pre Francuske i najveći posednik te pokrajine, sveštenik Šelan osta zamišljen.

„Star sam, i omiljen sam ovde“, reče najzad sebi poluglasno, „oni se neće usuditi!“ Okrenuvši se odmah gospodinu iz Pariza sa očima u kojima je, uprkos velikoj starosti, blistao onaj sveti žar koji odaje zadovoljstvo što se čini neko dobro, ali i pomalo opasno delo, reče:

„Pođite sa mnom, gospodine, i pazite da u prisustvu tamničara, a naročito nadzornika sirotinjskog doma, ne dajete nikakvo mišljenje o onome što budemo videli.“

Gospodin Aper je shvatio da ima posla s hrabrim čovekom: pošao je za uvažanim sveštenikom, posetio tamnicu, bolnicu, sirotinjski dom, postavio mnoga pitanja i, uprkos čudnovatim odgovorima, nije pokazao ni najmanji znak negodovanja.

* Fleri – potpreceptor unučadi Luja XIV, pisac čuvene *Sveštene istorije*. Stendal je još kao dete slušao svog dedu da govori o njemu, prebacujući sveštenicima što ne znaju za opata Flerija, „svog istoričara“. (Prim. prev.)

Taj pregled je trajao nekoliko sati. Sveštenik je pozvao gospodina Apera na ručak, ali je ovaj to odbio, tvrdeći da ima da piše neka pisma: nije hteo da još više izlaže opasnosti svoga plemenitog pratioca. Oko tri časa oba gospodina odoše da dovrše pregled sirotinjskog doma, a zatim se vratiše u tamnicu. Tu na vratima sretoše tamničara, džina visokog šest stopa, krivih nogu; njegovo prostačko lice unakazilo se pod uticajem straha.

„Ah, gospodine“, reče on svešteniku čim ga primeti „gospodin koga vidim tu s vama, nije li to gospodin Aper?“

„Šta se to tebe tiče?“, reče sveštenik.

„Juče sam dobio najstrožu zapovest, što ju je poslao gospodin prefekt po jednom žandarmu, koji je celu noć morao jahati u galopu, da gospodina Apera ne pustim u zatvor.“

„A ja vam izjavljujem, gospodine Noaru“, reče sveštenik, „da je putnik koji je tu sa mnom glavom gospodin Aper. Priznajete li da imam prava da uđem u tamnicu u svako doba dana i noći i da povedem sa sobom koga hoću?“

„Da, gospodine svešteniče“, odgovori tamničar tiho i obori glavu kao buldog koji se pokorava samo iz straha od batina. „Ali, gospodine svešteniče, ja imam ženu i decu, i ako me neko tuži, otpustiće me; a ja osim svoje službe nemam ništa drugo od čega bih živio.“

„Meni bi takođe bilo jako žao da izgubim službu“, reče dobri sveštenik sve uzbuđenijim glasom.

„Kakva razlika!“, odgovori živo tamničar, „za vas se zna, gospodine svešteniče, da imate 800 franaka rente, lepo imanje...“

To su bili događaji koji su, pretresani i preuveličavani na dvadesetak raznih načina, već dva dana raspaljivali sve zlobne strasti varošice Verijer. A sada su bili predmet kratkog razgovora koji je gospodin De Renal imao sa svojom ženom. Tog jutra, u pratnji gospodina Valenoa, upravnika sirotinjskog doma, on ode svešteniku da mu izrazi svoje veliko nezadovoljstvo. Gospodina Šelana nije niko štitio; on je osetio sav značaj njegovih reči.

„Pa lepo, gospodo, ja ću biti treći sveštenik u ovom kraju koji će biti otpušten u osamdesetoj godini života. Ima već pedeset

šest godina kako sam ovde; krstio sam gotovo sve stanovnike ove varoši, koja je bila veliko selo kada sam ovamo došao. Venčavam svakog dana mlade ljude, a nekada sam venčavao njihove dede i babe. Verijer je moja porodica, ali me strah da ga ne napustim neće naterati da se ogrešim o svoju savest, niti ću dopustiti da neko drugi određuje šta da radim. I kada sam ugledao onog stranca pomislih: "Taj čovek koji je došao iz Pariza, možda je zaista liberal, njih ima isuviše; ali kakvo zlo on može učiniti našoj sirotinji i našim zatvorenicama?"

Kako su prekori gospodina De Renala, a naročito gospodina Valenoa, upravnika sirotinjskog doma, postajali sve žustriji:

„Pa dobro gospodo, otpustite me“, uzviknu naposletku stari sveštenik drhtavim glasom. „Ja ću ipak stanovati u ovom kraju. Kao što je poznato, pre četrdeset osam godina nasledio sam jednu njivu koja donosio 800 franaka. Živeću od toga prihoda. Ja, gospodo, ne koristim svoje zvanje za nedozvoljeno bogaćenje, i možda je to razlog što se ne plašim toliko kad se govori da ću ga izgubiti.“

Gospodin De Renal je vrlo lepo živeo sa svojom ženom; ali ne znajući šta da joj odgovori na misao koju mu je plašljivo ponovila: „Kakvo zlo može taj gospodin iz Pariza učiniti zatvorenicama?“, taman da plane, kad ona vrisnu. Drugi joj se sinčić pope na ogradu terase i počeo trčati po njoj, iako se taj zid uzdizao više od dvadeset stopa iznad vinograda koji se nalazio s druge strane. Strah da ne poplaši sina i da on ne padne spreči gospođu De Renal da ga zovne. Naposletku, dečak, koji se smejaio svome junaštvu, pogledavši mater i spazivši kako je pobledela, skoči na šetalište i dotrča k njoj. Izvukao je dobru grdnju.

Ovaj mali događaj izmeni tok razgovora.

„Hoću bezuslovno da uzmem k sebi Sorela, sina strugareva“, reče gospodin De Renal, „on će paziti na decu, koja počinju da bivaju za nas isuviše raspuštena. To je mlad bogoslov ili tako nešto, dobar latinac, pored koga će deca napredovati; sveštenik veli da je čvrstog karaktera. Daću mu 300 franaka i hranu. Sumnjao sam malo u njegovu moralnost, jer je bio miljenik onog starog hirurga, pripadnika Legije časti, koji je došao Sorelovima na stan i hranu

pod izgovorom da im je rođak. Vrlo je moguće da je taj čovek u stvari tajni agent liberala; govorio je da vazduh naših planina godi njegovoj astmi, ali to nikako nije dokazano. Učestvovao je u svim *Bonapartinim ratovima* u Italiji, pa je čak, navodno, u svoje vreme glasao protiv carstva. Taj liberal je mladom Sorelu predavao latinski jezik i ostavio mu mnoštvo knjiga koje je sa sobom bio doneo. Stoga nikad ne bih došao na pomisao da dovedim u vezu s mojom decom drvodeljina sina, ali mi je sveštenik baš uoči one scene koja nas je zauvek zavadila rekao da taj Sorel uči teologiju već tri godine s namerom da stupi u bogosloviju; dakle nije liberal, a dobar je latinac.“

„Ovo mi rešenje odgovara iz više razloga“, nastavi gospodin De Renal i pogleda ženu nekako diplomatski. „Valeno se jako ponosi zbog dva lepa normandijska konja koja je kupio za svoje karuce, ali nema vaspitača za svoju decu.“

„Da nam samo ne ugrabi ovoga.“

„Ti dakle odobravaš moj plan?“, reče gospodin De Renal, osmehom zahvaljujući ženi na izvanrednoj ideji koju je upravo izrazila. „Onda je to svršeno.“

„Ah, blagi bože!, kako se ti, dragi prijatelju, brzo odlučuješ.“

„To je zato što imam karaktera, što je i sveštenik dobro uočio. Ne tajimo ništa, ovde smo okruženi liberalima. Svi ovi trgovci cecem zavide mi, to znam pouzdano; dvojica-trojica već su trule gazde; pa dobro!, baš volim što će videti kako deca gospodina De Renala idu u šetnju *sa svojim vaspitačem*. To će ulivati poštovanje. Moj deda nam je često pričao da je u mladosti imao vaspitača. To će me stajati stotinu talira, ali se to ima uvrstiti među izdatke koji su potrebni da bismo sačuvali svoje dostojanstvo.“

Gospođa De Renal se jako zamisli zbog tako brze odluke. Bila je to visoka žena, dobro građena, koja je važila za lepoticu u svom kraju, kako se pričalo u tim planinama. Izgledala je nekako jednostavno, a u njenom hodu beše nečeg mladalačkog, te bi kakav Parižanin, imajući u vidu njenu naivnu ljupkost, punu nevinosti i živosti, čak pomislio i na nežno sladostrašće. Da je čula za uspeh te vrste, gospođa De Renal bi se jako zastidela. No koketerija se

nikad nije dotakla njenog srca. Gospodin Valeno, bogati upravnik sirotinjskog doma, navodno joj se udvarao, ali bez uspeha, što je bacilo jarku svetlost na njenu vrlinu; jer ovaj gospodin Valeno, visok mlad čovek, snažan, rumena lica i sa velikim crnim zaliscima, bio je jedan od onih bezočnih i bučnih grubijana koje u provinciji nazivaju lepim ljudima. Gospođu De Renal, koja je bila veoma plašljiva i naizgled veoma nestalna karaktera, naročito je vređala neprekidna živahnost i bučan glas gospodina Valenoa. Izbegavanjem svega što se u Verijeru nazivalo životnom radošću, stekla je glas žene koja se ponosi svojim poreklom. Na to ona nije ni pomišljala, ali je bila vrlo zadovoljna kad je videla da joj stanovnici grada ređe dolaze. Nećemo kriti da su je *njihove* gospođe smatrale glupom, jer prema mužu nije bila nimalo lukava, pa je propuštala i najlepše prilike da joj kupi lepe šešire u Parizu ili Bezansonu. Nikad se ona ne bi žalila, samo ako bi je pustili da se šeta sama po svom lepom vrtu.

Bila je to bezazlena duša, koja se nije nikad ni toliko uzdigla da sudi o svome mužu i da prizna sebi da joj je dosadan. Pretpostavljala je, iako to sebi nije rekla, da između muža i žene ne postoje nežniji odnosi. Naročito je volela gospodina De Renala kad joj je iznosio svoje planove o njihovoj deci; on je odlučio da se jedno posveti vojničkom, drugo činovničkom a treće sveštenučkom pozivu. Ukratko, smatrala je da je gospodin De Renal mnogo manje dosadan od svih ostalih muškaraca koje je poznavala.

Takav sud o mužu bio je razborit. Predsednik Verijera je važio kao duhovit, a naročito kao učtiv čovek, zahvaljujući polovini tuceta šala i dosetaka što ih je nasledio od nekog strica. Stari kapetan De Renal je služio pre revolucije u pešadijskom puku gospodina vojvode Orleanskog, i kad bi otišao u Pariz bio je priman u prinčevim salonima. Tu je video gospođu De Monteson, čuvenu gospođu De Žanlis, gospodina Dikrea, koji je dao ideju da se sagradi Pale Roajal. Ove ličnosti su se u anegdotama gospodina De Renala pojavljivale isuviše često. Ali malo-pomalo, sećanje na ove stvari, tako nezgodne za pričanje, bilo je za njega čitav posao, i od nekog vremena bi samo u naročitim prilikama ponavljao ove

anegdote koje su se odnosile na orleansku kuću. Kako je inače bio vrlo ugladen, osim kad se govorilo o novcu, to su ga s razlogom smatraли za najaristokratskiju ličnost u Verijeru.

GLAVA IV OTAC I SIN

*„E sarà mia colpa
Se così e?“**

Machiavelli

„Moja je žena zaista vrlo promućurna“, govorio je sebi predsjednik Verijera silazeći sutradan u šest časova izjutra u strugaru čiča Sorela. „Mada sam joj to rekao da bih sačuvao svoju nadmoćnost, nisam mislio da bi, ako ne uzmem tog malog sveštenika Sorela, koji navodno zna latinski kao kakav anđeo, upravnik sirotinjskog doma, taj nemirni duh, mogao doći na istu misao kao i ja i preoteti mi ga. S kakvom bi onda uobraženošću govorio o vaspitaču svoje dece!... No hoće li taj vaspitač, kad bude kod mene, nositi mantiju?“

Gospodin De Renal je još bio sasvim zaokupljen tom nedoumicom, kad izdaleka spazi nekog seljaka, čoveka visokog skoro šest stopa, koji je, izgleda, još od ranog jutra bio veoma zauzet merenjem drva koja su ležala uz obalu Duba, na putu kojim se vuku lađe. Seljak baš nije izgledao očaran kad je video da mu se približava gospodin predsednik, jer su drva zakrčila put i bila su naslagana protivno propisima.

Čiča Sorel – jer je to bio on – veoma se začudi i još više obrađova neobičnom predlogu koji mu je učinio gospodin De Renal u vezi s njegovim sinom Žilijenom. Ali ga je ipak slušao s onim

* Da li će biti moja krivica ako je tako? (Prim. prev.)

izrazom nezadovoljstva i ravnodušnosti kojim su stanovnici ovih planina umeli da prikriju svoje lukavstvo. Bili su robovi u doba španskog gospodstva, pa su još zadržali tu crtu fizionomije egipatskih felaha.

Sorelov odgovor je u početku bio samo dugo deklamovanje formula učtivosti i poštovanja koje je znao napamet. Dok je ponavljao te prazne reči sa neprikladnim osmehom, koji je samo pojačavao utisak laži i gotovo nevaljalstva prirođenih njegovoj fizionomiji, živahni duh staroga seljaka nastojao je da dokuči koji je razlog mogao podstaći tako uglednog čoveka da uzme k sebi njegovog nevaljalog sina. Bio je vrlo nezadovoljan Žilijenom, a sad mu eto gospodin De Renal neočekivano nudi za njega godišnju platu od 300 franaka sa hranom, pa čak i odelom. Ovu poslednju pogodbu, koju je čiča Sorel najedanput lukavo istakao, gospodin De Renal je takođe prihvatio.

Taj zahtev je iznenadio predsednika. „Pošto Sorel nije oduševljen mojim predlogom, kao što bi prirodno trebalo da bude, jasno je“, pomisli on, „da su mu činjene ponude i s druge strane; a od koga bi one mogle poticati ako ne od Valenoa?“ Uzalud je gospodin De Renal navaljivao na Sorela da odmah zaključe pogodbu; lukavi stari seljak se tvrdoglavo odupirao; govorio je da želi da se posavetuje sa sinom. Kao da se u provinciji bogat otac savetuje sa sinom kad ovaj nema ništa; ukoliko on to i čini, to je samo forme radi.

Strugara na vodeni pogon sastoji se iz jedne šupe na obali potoka. Krov leži na gredama koje drže četiri velika drvena stuba. Usred šupe, na visini od osam do deset stopa, vidi se testera koja se diže i spušta dok jedna vrlo prosta naprava potiskuje prema testeru deblo drveta. Točak koji pokreće bujica tera taj dvostruki mehanizam: mehanizam testere koja se diže i spušta i mehanizam koji deblo polako gura prema testeru, koja ga reže u daske.

Približivši se svojoj fabrici, čiča Sorel viknu Žilijena gromkim glasom; niko se ne odazva. Video je samo svoje starije sinove, prave džinove, koji, naoružani teškim sekirama, tesahu jelova

debla, da bi ih potom odneli u strugaru. Trudeći se da se tačno pridržavaju crne linije povučene na deblu, oni su svakim udarcem sekire odvaljivali krupno iverje. Nisu čuli glas svoga oca. Ovaj se uputi prema šupi, ali je, ušavši unutra, uzalud tražio Žilijena pored testere, na mestu gde bi morao da bude. Spazio ga je na pet-šest stopa iznad toga mesta gde je uzjahao krovnu gredu. Umesto da pažljivo motri na rad čitavog mehanizma, on je čitao. Ništa nije bilo mrskije starom Sorelu; možda bi i oprostio Žilijenu za njegov tanak stas, koji je bio neprikladan za teške poslove i tako različit od stasa njegove starije braće: ali ta manija čitanja bila mu je odvratna; on sam nije znao čitati.

Uzalud je dva-tri puta viknuo Žilijena. Pažnja kojom je mladić čitao knjigu sprečavala ga je, mnogo više nego cijukanje testere, da čuje strašni glas svoga oca. Naposletku, uprkos svojim godinama, Sorel lako skoči na deбло koje je mehanizam podvlačilo pod testeru a odatle na poprečnu gredu koja je držala krov. Snažan udarac izbi Žilijenu knjigu iz ruke te ona odlete u potok; primivši i drugi, isto tako snažan udarac po glavi, koji je ličio na čušku, mladić izgubi ravnotežu. Stropoštao bi se u dubinu od dvanaest do petnaest stopa, posred pogonskih točkova mašine, koji bi ga smrvili, da ga otac pri padu levom rukom nije zadržao:

„Zar tako, lenštino! Zar ćeš stalno čitati te svoje proklete knjige, umesto da paziš na testeru? Čitaj ih uveče, kad ionako tračiš vreme kod sveštenika, u dobri čas.“

Žilijen, mada ošamućen od silnog udarca, sav krvav, ode na svoje mesto, kraj testere. Oči su mu bile pune suza, ne toliko zbog fizičkog bola koliko što je izgubio knjigu koju je obožavao.

„Siđi, životinjo, da govorim s tobom.“

Cijukanje testere opet spreči Žilijena da čuje tu zapovest. Njegov otac, koji je sišao a nije se hteo potruditi da se ponovo popne na mehanizam, potraži jednu dugačku motku za mlaćenje oraha i udari ga njom po ramenu. Žilijen nije čestito ni stavio nogu na zemlju, a stari ga Sorel poče grubo gurati ispred sebe i terati u kuću. „Bog zna šta će sa mnom uraditi“, pomisli mladić. U prolazu baci

tužan pogled na potok u koji mu je pala knjiga; bila je to njegova najmilija knjiga: *Uspomene sa Sv. Jelene*.

Obrazi su mu bili crveni a oči oborene. To je bio omalen mladić od osamnaest do devetnaest godina, po izgledu slab, nepravilnih ali nežnih crta, orlovskog nosa. Iz velikih crnih očiju u kojima se, kad je bio miran, ogledahu zamišljenost i žar, u ovom trenutku sevala je najsirovija mržnja. Nisko izrasla kosa tamno-kestenjaste boje smanjivala mu je čelo i u trenucima gneva davala njegovom licu opak izgled. Među bezbrojnim i najraznolikijim ljudskim fizionomijama nema možda nijedne koja bi više padala u oči od ove. Njegov stas, vitak i lep, isticao je više okretnost nego snagu. Od rane mladosti, njegov neobično zamišljen izgled i veliko bledilo naveli su mu oca na pomisao da neće ostati u životu ili da će živeti na teret porodice. Kako su ga u kući svi prezirali, to je i on mrzeo braću i oca; na nedeljnim igrama, na trgu, uvek je bivao pobeđen.

Tek od pre godinu dana njegovo lepuškasto lice donosilo mu je simpatije nekoliko mladih devojaka. Preziran od svih kao slabić, Žilijen je obožavao majora hirurga, koji se jednog dana usudio da s predsednikom govori o platanima.

Taj hirurg bi ponekad platio čiča Sorelu nadnicu njegova sina, kome bi onda predavao latinski i istoriju, tj. ono što je znao iz istorije: ratovanje u Italiji 1796. godine. Na samrti ostavio mu je u nasleđe svoj krst Legije časti, ostatak svoje male ušteđevine i trideset do četrdeset knjiga, od kojih je najdragocenija pala u *javni potok* koji je, zahvaljujući ugledu gospodina predsednika, promenio svoj tok.

Tek što je ušao u kuću, Žilijen oseti na ramenu tešku očevu ruku; drhtao je, očekujući još koji udarac.

„Odgovori mi bez laganja“, dopre mu do ušiju snažni glas staroga seljaka, koji ga je pritom okretao rukom onako kao što dečja ruka okreće vojnika od olova. Žilijenove velike crne oči, pune suza, nađoše se prema malim sivim očima starog drvodelje, koji kao da je hteo da čita iz dna njegove duše.